چاوگێڕانێکی تر بە مێژووی کورددا

گەڕانێکی خێرا بە کتێبەکەی «ئارشاک سافراستیان»ی ئەرمەنیدا

لێدوانی: جەبار سابیر
(سلێمانی)

لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە و سەرەتاکانی سەدەی بیستدا، کە خەلافەتی عوسمانی و لەشکرە خوێنڕێژەکەی ڕۆژ بەڕۆژ قەڵەمڕەوی دەسەڵاتیان تەنگەبەر دەبۆوە و ئیمپراتۆرەکەیان لەتلەت دەبوو، سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم هات لە کۆمەڵێک کوردی خۆفرۆش وەک جاشەکانی دواچارەکی سەدەی بیست لەشکرێکی دڕندەی دروست کرد و بەریدانە گیانی کوردە شۆڕشگێڕەکان و نەتەوەکانی سەر بەقەڵەمڕەوی عوسمانی کە یەکێک لەو نەتەوانە ئەرمەنیەکانن کە بە درێژایی هەزاران ساڵ لەگەڵ کورددا دراوسێ بوون و ئامانجی

هاوبەشیش لێکتری نزیک کردوونەتەوە. هەردوو ئیمپراتۆریەتی ناوچەکە هەم فارسە سەفەوییە شیعە مەزهەبەکان و هەم تورکە عوسمانییە سوننە مەزهەبەکان ئەرمەن و کوردیان وەک سپەر و سووتەمەنی شەڕە نارەواکانی خۆیان بەکارهێناوە، ئەمە جگە لەوەی هەر زانیبێتیان کورد و ئەرمەن سەریان بەرزکردۆتەوە ئیتر وازیان لە شەڕ و گێچەڵی خۆیان هێناوە و بە هەردوو لایان بێبەزەییانە بەربوونەتە گیانی هەردوو نەتەوەی هاوسێ و برا، ناوبەناویش بۆ جوولاندنی هەستی ئایینی کورد و ئەرمەن هاتوون وایان لە کوردەکان گەیاندووە کە ئەرمەن کافرن و عیسایین و ئیتر ناکرێ دۆستایەتییان بکرێت، دوا هەوڵی عوسمانییەکان لەو بارەیەوە دروستکردنی سوارەی حەمیدی بوو لە کوردە بەکرێگیراوەکانی سەر بە خەلافەتی عوسمانی.

عەبدولحەمید دەیویست بەتفەنگێ دوو نیشانە بشکێنێ و بەنیازیش بوو بۆ هەتا هەتایە پەردە بەسەر دڕندەیی خۆیدا بدات و کۆمەڵکوژی ئەرمەن بخاتە ئەستۆی کورد، چونکە ئیمپراتۆریەتە شەکەتەکەی عەبدولحەمید لە بەرامبەر ئەوروپییەکاندا کەنەفت ببوو چۆکی

دادابوو، دەیویست لەگەڵ هاتنی ئەوروپییەکان ئەمیش ڕووی خۆی بە سپێتی پێشانی ئەوان بدات، چونکە دەیزانی ئەوان گەر لەسەر کورد و ئازەر و چەرکەس نەیەنە قسە، ئەوا بێگومان لەسەر ئەمەرنەکان دێنە دەنگ و لێناگەڕێن ئەو نەتەوە مەسیحییەی ناوچەکە بەدەستی عوسمانییە ئیسلامییەکان لەبەین چێت، بۆیە هات و بەناوی کوردەوە کۆمەڵکوژی ئەرمەنی کرد بۆ ئەوەی کۆمەڵکوژیی سەدەکانی پێشووتریش بخاتە ئەستۆی کورد و پێشانی دنیای بدات کە گوایا ئەوە کوردە چەندین سەدەیە لێناگەڕێ نەتەوەکانی ناوچەکە سەر بەرز کەنەوە.

کۆمەڵکوژی ئەرمەنەکان بەدەستی چەتەکانی سوارەی حەمیدی لە ساڵەکانی ١٨٨٩ بەدواوە دەستی پێکرد و سەرەنجام ئەو کۆمەڵکوژییانەی ئەرمەن لە ساڵی ١٩١٥دا و لەسەروبەندی جەنگی یەکەمی جیهاندا کە عوسمانییەکان پێیان وابوو جیهان بێ ئاگایە لێیان گەیشتە لووتکە و زیاتر لە یەک ملیۆن و هەشت سەد هەزار ئینسانی ئەرمەنی لەلایەن لەشکری سوارەی حەمیدییەوە لەناوچوون و شار و گوندەکانیشیان لەگەڵ زەویدا تەخت کران، زۆربەی ئەوانەی لەو کۆمەڵکوژییەشدا تیاچوون ژن و منداڵ و پیرەکان بوون و هەندێکیشیان کە پەنایان بۆ کەنیسە و شوێنە پیرۆزەکان بردبوو هەر لەوێدا ئاگریان تێبەرداو ئەو شوێنانەشیان پێوە سووتاندن.

شەڕی شەش ساڵەی یەکەمی جیهان بڕایەوە و کۆمەڵکوژی ئەرمەنیش خرایە ئەستۆی ئێمەی کورد، تا ئەو وەختەی لە ساڵی ١٩١٩دا کۆنگرەی ئاشتیی پاریس لە پایتەختی فەڕەنسا گرێ درا بۆ سەرلەنوێ دابەشکردنەوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و میراتی ئەو شەڕە بەسەر سەرکەوتواندا، ئیمپراتۆریەتی عوسمانی تەنیا لەسەر خاکی تورکیا مایەوە و لە هەموو دەسەڵاتەکانی لەناوچەکانی تری ئەوروپا و ئاسیا داماڵرا... لەو کۆنگرەیەدا «شەریف پاشای سەعید خەندان» کە ئەوکات باڵیۆزی عوسمانییەکان بوو لە سوید بەناوی کوردەوە و وەک نوێنەری کورد بەشداری کۆنگرەکەی کرد و دەنگی کزۆڵە و سەرکوتکراوی کوردی گەیاندە دنیا و باسی ئەو زوڵمە زۆرەی کرد کە تورکە عوسمانییەکان لە کورد و نەتەوەکانی تری ناوچەکەیان کردووە. هەر لەو کۆنگرەیەدا (بوغوس نوبار پاشا) پاشای ئەرمەنییەکان بەشدار بوو بۆ بەدرۆخستنەوەی تورکە عوسمانییەکان لەمەڕ کۆمەڵکوژی نەتەوەکەی، لەگەڵ شەریف پاشادا پەیامێکی ئاشتی کورد و ئەرمەنییان دا بە نوێنەرانی بەشداربووی کۆنگرەکە و بۆ جیهانیان سەلماند کە کورد و ئەرمەن هیچ کێشەیەکیان نییە و ئەوە تورکەکانن ئاژاوە و دووبەرەکی دەخەنە نێوانیانەوە.

ئێستا لەناوەندی شاری ئەریڤانی پایتەختی ئەرمەنستاندا پەیکەری ژنێک لە بەرزییەک جێگیرکراوە و شمشێرێکی درێژی بەدەستەوەیە و ڕووی شمشێرەکە بەرەو تورکیایە، پەیکەرەکە ناوی «دایکی ئەرمەن»ەو ئەرمەنییەکان پێیان وایە کۆمەڵکوژی ئەوان تورک کردوویەتی و دەبێت تۆڵەی بکرێتەوە، ئەمەش جارێکی تر ئەوە دەردەخات کە ئەوەی ئەرمەنی کۆمەڵکوژ کرد تورک بوو نەک کورد. لەم ساڵانەی دواییشدا فەڕەنسا و چەند وڵاتێکی تر بە ڕەسمی تورکیایان وەک تاوانبار ناسی لە کۆمەڵکوژی ئەرمەنەکاندا، بەردەوامیش ئەرمەنەکان لە هەوڵی ئەوەدان وەک جینۆسایدی کێشەکەیان بەجیهان بناسێنن و تورکیا بەرنە بەردەم لێپرسینەوە و دادی نێودەوڵەتی.

هەموو ئەم قسانەی ئێمە لێرەدا بۆ ئەوەیە لە کتێبێکی مێژوویی وردبینەوە کە نووسەرەکەی ئەرمەنە و باسی مێژووی کورد و کوردستان دەکات. «ئارشاک سافراستیان» دکتۆرێکی مێژووناسی ئەرمەنییە و ئاگاداری ورد و درشتی ڕووداوەکانی مێژووی دێرین و هاوچەرخی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە بەتایبەت مێژووی پێکەوە ژیان و هاوسێی کورد و ئەرمەن و لێرەشەوە ئەم هەوڵەی بۆ زیاتر بەدرۆخستنەوەی تورکیا و ئەو وڵاتانەیە کە کۆمەڵکوژی ئەرمەن دەخەنە ئەستۆی کورد، چونکە لەم کتێبەدا مێژووی دوور و نزیکی کورد ڕاستگۆیانە خراوەتە ڕوو، بێ هیچ لایەنگیریی و مەبەستێک ئەوەی زانیویەتی و ئاگادارە لەمەڕ کورد خستوویەتە ڕوو، تەنیا مەبەستیشی نییەت پاکی ئەرمەنە لەهەمبەر کورددا. کتێبەکەی سافراستیان لە شەش

فەسڵی سەرەکی پێکهاتووە جگە لە چەند وتارێکی کورت کە لە شێوەی پێشەکیدا بۆ زیاتر ناساندنی کورد نووسراوە.

فەسڵی یەکەمی کتێبەکەشی هەوڵێکە بۆ بەدرۆخستنەوەی ئەو بۆچوونە چەوتانەی لەکۆندا لەلایەن ئەو مێژوونووسانەوە نووسراون کە سەر بە داگیرکەرانی کوردستان بوون. ئەو لەوێدا باسی ئەوە دەکات کە کوردان هەمیشە لەبەرامبەر هێرشی داگیرکاری و دڕندەیی تەواوی لەشکرەکاندا نەبەردانە خۆیان گرتووە و هەرگیز حەزیان بەملکەچی و سەرشۆڕی نەکردووە جا چ بۆ داگیرکەرێکی دەرەکی بێت یاخود بۆ میرێکی خۆماڵی.

کە دێتە سەر باسی ئەرمەن و کورد سافراستیان زۆر بە ئەمانەتەوە قۆناغە مێژووییەکان باس دەکات و وەک خەمخۆرێکی کورد بابەتەکان تۆمار دەکات (ئەدەبی کلاسیکی ئەرمەنستانی کۆن کە لەسەدەی چوارەمی پاش زایینەوە دەست پێدەکات، پڕە لە کەرەستەی دەوڵەمەند دەربارەی ئەو سروشت پاکی و دراوسێ چاکییەی کە ئەرمەنییەکان لەگەڵ سەرجەمی خێڵە کوردەکاندا بەکاریان هێناوە.ل..٤٣)، ئەو پێی وایە کە کورد و ئەرمەن و دەسەڵاتەکانیان لەو وەختەدا زۆر دۆست بوون و تەنانەت بۆ عەرەب و نەتەوەکانی تریش هەروەک برا لێیان ڕوانیون و هەرگیز پاشایەکی کورد یا ئەرمەن حەزی بە داگیرکاری و چەوساندنەوەی نەتەوەکانی تر نەکردووە گەر دوژمن هانی نەدابێتن. هەر لەم بەشەدا بەوردی باسی سەردەمەکانی بابل و ئاشوور و دواتر دەرکەوتنی فارسەکانی کردووە و دەڵێ (کە خێڵە تورکەکان هێرشیان دەکردە سەر فارسەکان بۆ خۆپاراستن لەم مەترسییە، چ بە زۆر بێت چ بەخوایشت کوردێکی زۆریان دەبردە ئەو مەرز و بوومە تا بەر لە هێرشەکانیان بگرن. ڕاستییەکەی بێزەنتییەکانیش هەمان سیاسەتیان بەکاردەهێنا تا ئەو شکستەی فارسەکان لەبەردەم فەتحی عەرەبە ئیسلامییەکاندا تووشیان بوو لەساڵی ٦٣٢ تا ٦٤٠ قۆناغێکی تری هێنایە گۆڕێ. باسی ئەو خێڵە کوردانەشی کردووە کە هەریەکەیان بە نۆبەی خۆی و لە قۆناغێکی دیاریکراوی مێژوودا ڕۆڵی لە حوکمڕانی کردنی ناوچەکەدا هەبووە.

لە فەسڵی دووەمی لێکۆڵینەوە پوختەکەیدا باسی هاتنی عەرەب و پەیامی ئیسلام بۆ ناوچەکە و بە ئیسلامکردنی نەتەوەکانی ناوچەکە دەکات لەلایەن عەرەبەکانەوە، کە دیسان کورد باجی هەرە گەورەی بوون بە ئیسلامی داوە، بە پێچەوانەی بۆچوونی مێژوونووسانی ترەوە ئەم پێی وایە کورد بەزەبری هێز و شمشێر بوونەتە ئیسلام و لەپێناوی مانەوەی خۆشیاندا خوێنێکی زۆریان ڕشتووە، بەڵام لەبەر نابەرامبەری لەگەڵ لەشکری تازەی ئیسلام و عەرەب کورد تێکشکاوە. تائێستاش مێژوونووسانی خۆماڵی و بێگانەش لە هەوڵی ئەوەدان ساغیکەنەوە کە ئایا کورد بەخوایشت ئیسلامی قبووڵ کردووە یاخود بەزەبری شمشێر و چەوساندنەوە، ئیسلام لەگەڵ هەڵکشانی فەتحدا وەک تەواوی ناوچەکانی تری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەشێکی ئەفریقا و ئەوروپاش گەیشتە کوردستان و ئیتر دوای بەرگری و خوێن ڕشتنێکی زۆر کورد ملی دا و بووە ئیسلام. سافراستیان لێرەدا باسی ئەو بەرگرییە قارەمانانەی کورد دەکات لە بەرامبەر عەرەبە ئیسلامەکاندا، عەرەبەکان بەلای گەلە دێرینەکانی دەوروبەری باکووری هەردوو ڕووباری دیجلە و فوراتەوە نەناس نەبوون. لە چەندین سەدە لەوەبەرەوە ئەوان پێوەندی هەمەجۆری بازرگانی، ڕۆشنبیری و سیاسییان پێکەوە هەبوو، لەگەڵ یەکدا ناسیاری و شارەزاییەکی تەواویان بنیات نابوو، بەڵام کاتێک عەرەبەکان لەشکرشکێنانە بە پڕتاوی ئایینی تازەوە هاتن، کوردەکان، ئاشوورییەکان و هەموو گەلەکانی دەوروبەریان پاڵیان دایە دەوڵەتی فارسەوە و لەژێر ئاڵای شاهی شاهاندا بۆ بەرەنگاربوونەوەی لافاوی هێرشی عەرەبەکان کەوتنە خۆ. یا دەڵێ ئەو مێژوونووسانەش کە بە چاوی خۆیان ڕووداوەکانیان بینیوە چ ئەرمەن و چ عەرەب چ سوورییایی، چ بێزەنتی باسی گەلێ جەنگی پاڵەوانانەی کوردەکانیان دژ بە هێرشبەرەکان کردووە.. ل٤٥) کە دیارە هێرشبەر هەر عەرەبە ئیسلامەکان بوون.

دواتریش هەر لەو فەسڵەدا باسی هاتنی سەلجووقییە تورکەکان دەکات بۆ ناوچەکە و دەڵێ (سەلجووقییەکان کە لە بنەڕەتدا بیابان نشین و

بەچکەی دەشتە لماوییەکانی ئاسیای ناوەند بوون، زاتی ئەوەیان نەدەکرد بۆ ناو هەزار بەهەزاری ئەم چیا سەرکەشانە مل بنێن، بۆیە پۆلە کوللە ئاسا بەرەو ئاسیای ناوەند خۆیان کوتا...ل..٤٧)

کە دێتە سەر باسی سەلاحەدینی ئەیووبی ئەویش وەک زۆرێک لە ئێمەی کورد ڕەخنەی ئەوە لە سەلاحەدین دەگرێت کە گوایا دەیتوانی ئیمپراتۆریەتێکی بەهێزی کوردی ئیسلامی لەو سەردەمەدا دامەزرێنێ، بەڵام بۆ نەیکرد؟ ئەویش نازانێ. (گەر بهاتایە و لەو کاتەدا کە لە هەرەتی دەسەڵات و توانای دابوو دەستی بکردایە بە سازدانی ڕێوشوێنی پێویست بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی کوردان لەسەر زەمینی زاگرۆس و ئەوێی بکردایە بە بنکەی سەرەکی بۆ خۆی و هەمان کاری لە ئازەربایجان و ئەرمەنستان و تۆرۆسی-شدا بکردایە ئەوا چاکەیەکی ئەوتۆی بەردەوام و نەکوژاوەی دەکرد کە نەک هەر گەلەکەی خۆی بەڵکو هەموو ناوچەکەش لەژێر سێبەریدا هەتا هەتایە دەحەسایەوە چونکە ئەو سەردەمە ئێران پەرێشان بوو، ڕۆمی و بیزەنتە وەکو هەمیشە بێ هێز و هەڵوەشاوە بوو...ل..٥١)

فەسڵی سێهەمی لێکۆڵینەوەکەی تایبەتە بە داهاتنی سەردەمێکی تازە لە ناوچەکەدا کە خۆی لە دروستبوون و قاڵبگرتنی هەردوو زلهێزی تازەی ناوچەکە عوسمانییەکان و سەفەوییەکان دەبینێتەوە، دامەزرێنەری ئیمپراتۆریەتی سەفەوی پیاوێک بوو بەناوی ئیسماعیلی کوڕی جونێدی سەفەوی و توانی دوای نۆ سەدە سەرگەردانی و پەرش و بڵاوی ئێرانییەکان بیانخاتەوە سەر پێ و وەک زلهێزێک لەناوچەکەدا دەرکەون. کاتێکیش کە هۆزە تورکەکان بە سەرۆکایەتی محەمەد فاتیح تەواوی تورکیاو قەڵەمڕەوی بیزەنتەیان لە ناوچەکەدا ڕووخاند ئیمپراتۆریەتی عوسمانییان دامەزراند و لە سەرەتای سەدەی شازدەدا بەربوونە گیانی یەکتر و دۆزەخێکیان لەجاران سووتێنەرتر بۆ نەتەوەکانی ناوچەکە گڕدا. سەفەوییەکان ئایینزایان شیعە بوو عوسمانییەکانیش سوننە، ئیتر ئەم ناوچانە بووە مەیدانی تەراتێن و لەشکرکێشی ئەو دوو زلهێزە و دریغییان لە کوشت و کوشتار نەکرد.

بەپێی بۆچوونی سافراستیان و زۆر شارەزای تر لە بواری مێژووی دێریندا یەکەم دابەشکردنی سیاسی جوگرافیای کوردستان کە تا ئێستاش وەک خۆی ماوەتەوە لەسەر دەستی سەفەوییەکان و عوسمانییەکان، لە شەڕی چاڵدێران لە دۆڵی ئۆزاڵپ لە ساڵی ١٥١٤دا ڕووی داوە، لەم شەڕەدا هەردوو زلهێز خوێنێکی زۆریان لە خۆشیان و نەتەوەکانی تری ناوچەکەش ڕشت و ئەنجام عوسمانییەکان سەرکەوتن. لەو دەمەوە کوردەکان بوونە پێپەستی لەشکرەکانی عوسمانی و سەفەوی و بەوپێیەش کە کورد زۆرینەی زیاتر ئایینزای سوننەیان هەڵبژاردووە زیاتر لەلایەن سەفەوییەکانەوە چەوساونەتەوە و عوسمانییەکانیش تەنیا بۆ مەبەستی خۆیان بەکاریان هێناون و دواجار کورد تەنیا زەرەر و زیانی بەرکەوتووە. هەر لەم فەسڵەدا باسی تەواوی شەڕەکانی هەردوو ئیمپراتۆر کراوە تا ساڵی ١٨٣٠ و ئێستێکی لەسەر سەرهەڵدانەکانی کورد کردووە و کەریم خانی زەندی وەک نموونەی جوامێری کورد پێشان داوە و لە باسی قەڵای دمدمدا بەدرێژی لەسەر ئەو قارەمانییەی کوردان دەوەستێ و باسی ئەو دڕندەییەی سەفەوییەکان دەکات بەرامبەر ژن و منداڵی کورد و ئەو زوڵمەی لە خەڵکی سڤیلی ناو قەڵاکەی دەکەن.

فەسڵی چوارەم تەرخان کراوە بۆ سەرهەڵدانەکانی کوردان لە چوارچێوەی هەردوو دەسەڵاتی عوسمانییەکان و سەفەوییەکاندا، هەر لە پاشا کۆرەی ڕەواندزەوە تا شۆڕشەکەی میر بەدرخانی جەزیرەی ئیبنولعومەر و دواتر شۆڕشەکەی شێخ عوبەیدوڵڵای شەمزینی کە تەواوی کوردانی لە دەوری خۆی کۆکردەوە و ویستی کوردستانێکی سەربەخۆی دوور لە دەسەڵاتی ئەو دوو ئیمپراتۆرە دامەزرێنێ. نووسەر لێرەدا زۆر وشیارانە ڕووداوەکانی تاوتوێ کردووە و کات و شوێنی وەک خۆی داوەتە بەر سەرنج و تەنیا خەمی ئەوەیە کە کوردان دوای ئەو هەموو چەرمەسەری وماڵوێرانی و خوێن ڕشتنە هەر ژێر دەستەن و نەیانتوانیوە ببنە خاوەنی خۆیان و وڵاتیان.

ئەوەی جێگەی سەرنج و وردبوونەوەیە ئارشاک سافراستیانی ئەرمەنی لە باسی دروستکردنی سوارەی حەمیدی بەدەستی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم بە ویژدانەوە

قسەی لەسەر ڕەفتاری ئەو لەشکرە خۆفرۆشە کوردە کردووە وەک تەواوی کورد لێی نەڕوانیون و کۆمەڵکوژی ئەرمەنەکانی نەخستۆتە ئەستۆی کورد و تێدەگات کە ئەوە ویستی کورد نەبووە ئەو کۆمەڵکوژییەی ئەنجام داوە بەڵکو ئەوە دڕندەیی تورک و سوڵتانەکانی عوسمانی بوو ئەو نەتەوەیەی جینۆساید کرد. لە درێژایی لێکۆڵینەوەکەیدا هەرگیز پەنجەی تاوان ئاراستەی کورد ناکات و وەک دۆستێکی کورد خۆی نیشان دەدات.

فەسڵی پێنجەم تەرخانە بۆ قسەکردن لەسەر کۆتاییەکانی خەلافەتی عوسمانی کە ناویان نابوو «پیاوە نەخۆشەکە» و دواتر دروستبوونی تورکە لاوەکان، ئەو گەنجە تورکانەی دەیانویست تورکیا وەک ئەوروپا عەلمانی بێت و دەسەڵاتی خەلیفە کەم کەنەوە، ئەم دەستە تازە و ڕەفتار ئەوروپییەی تورک خۆیان بە دۆست و پشتیوانی نەتەوەکانی ناو خەلافەت دەزانی و زۆریش کاریان کرد بۆ نزیک خستنەوەی نەتەوەکانی وەک کورد و ئەرمەن تا خەلافەت بڕووخێنن و وەک برا لەو نیشتمانەدا بژین، بەڵام دواتر دەرکەوت کە تورکە لاوەکان و ڕەوتە عەلمانییەکەشیان لە خەلیفە دڕندەتر و ئەوانیش لە بەرامبەر کورددا هەمان هەڵوێستی خەلیفەیان هەبوو، تەنیا ئەوەبوو ئەمان ئەفەندی بوون و خەلیفە عەمامەی بەشانەوە بوو. هەر لەم فەسڵەدا باسی جەنگی یەکەمی جیهان و سەفەربەرلک دەکات کە کوردەکان لە دۆخێکی چەند دژواردا ژیاون و ئەو شەڕە چۆن لە دنیای دابڕیون.

لە فەسڵی شەشەمدا بە کورتی باسێکی زانستییانەی لەسەر شۆڕش و سەرهەڵدانە تازەکانی سەدەی بیست کردووە و شۆڕشەکانی شێخ سەعیدی پیران و ئیحسان نوری پاشا و سەید ڕەزای دەرسیمی داوەتە بەر سەرنج و ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە داهاتنی تەکنەلۆژیا دۆخی کوردی دژوارتر کردووە و تانک و تۆپ و فڕۆکەکانی تورک خاکی کوردیان گڕ داوە. هەر لەم بەشەدا شەن و کەوێکی حاڵی کورد لە تەواوی ئەو شوێنانەی لێی دەژی باس کراوە و ئەوەی لێرەدا و لەم لێکۆڵینەوە بەنرخەی سافراستیان-دا دەیخوێنیتەوە خەم و کەسەری دۆستێکی گەورەی کوردە کە ئەرمەنییە و دوو سەدەیە تورکەکان ئێمە و ئەوانیان بەدوژمنی یەکتر داوەتە قەڵەم و کۆمەڵکوژی ئەرمەنیان لە ساڵی ١٩١٥ و پێشتریش بەدەستی کورد دەزانی، بەڵام دوای خوێندنەوەی ئەم لێکۆڵینەوەیە بۆت دەردەکەوێ کورد و ئەرمەن بەدرێژایی هەزاران ساڵە دراوسێن و زۆرترین خاڵی هاوبەش هەیە بۆ دۆستایەتییان گەر تورک لێگەڕێ. بۆیە ئەم کتێبە گرنگییەکەی لەوەدایە دکتۆرێکی ئەرمەنی نووسیویەتی و ئێستاش کە لەو ڕۆژانە (٩٠) ساڵ تێدەپەڕێت بەسەر کۆمەڵکوژی ئەرمەنییەکاندا گرنگی ئەم کتێبە و خوێندنەوەی زیاتر پێویستە بۆ ئێمەش و بۆ ئەوانیش.